

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

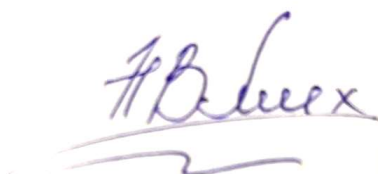
УДК 371.13: 378.637:159.922

МИХАЛЬЧЕНКО Наталія Вячеславівна

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
ДО РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

РЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Кропивницький – 2026

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка, Міністерство освіти і науки України.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Хижняк Інна Анатоліївна,
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний
університет»,
завідувач кафедри теорії і практики початкової
освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Біда Олена Анатоліївна,
Закарпатський угорський університет
ім. Ференца Ракоці II,
завідувач кафедри педагогіки, психології,
початкової, дошкільної освіти та управління
закладами освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Пріма Раїса Миколаївна,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
завідувач кафедри теорії і методики початкової
освіти.

Захист відбудеться «07» липня 2026 року об 11:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 23.053.02 у Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка за адресою: 25006, м. Кропивницький, вул. Шевченка, 1, зала засідань.

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (25006, м. Кропивницький, вул. Шевченка, 1) та на сайті університету за адресою: <https://www.cuspu.edu.ua>.

Реферат розіслано «07» червня 2026 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Оксана АБРАМОВА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Актуальність теми дослідження концептуальних та методологічних засад підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів зумовлена сучасними трансформаціями української освіти, орієнтованими на формування особистості, здатної до самопізнання, саморозвитку та усвідомленого навчання. У контексті реалізації реформи Нова українська школа пріоритетного значення набуває компетентнісний підхід, який передбачає розвиток у здобувачів освіти критичного мислення, здатності до самооцінювання, аналізу власної діяльності та відповідальності за результати навчання. Саме рефлексія є механізмом, що забезпечує усвідомлення учнями способів навчальної діяльності, сприяє формуванню метакогнітивних умінь і навичок навчатися впродовж життя.

Особливої ваги проблема розвитку рефлексії набуває в молодшому шкільному віці, який є сенситивним періодом становлення основ навчальної діяльності, довільності поведінки та внутрішньої позиції школяра. У цей період закладаються підвалини здатності дитини аналізувати власні дії, оцінювати результати, усвідомлювати труднощі та шляхи їх подолання. Водночас практика початкової освіти засвідчує, що розвиток рефлексії часто має епізодичний характер і не завжди ґрунтується на науково обґрунтованій методології.

Аналіз наукових джерел свідчить про наявність значної кількості праць, присвячених проблемам професійної підготовки майбутніх учителів, формуванню їхньої педагогічної компетентності, розвитку рефлексивної культури педагога. Однак питання цілісного концептуального та методологічного обґрунтування підготовки майбутніх учителів саме до розвитку рефлексії молодших школярів залишається недостатньо систематизованим. Існує потреба в розробленні теоретично виваженої моделі такої підготовки, визначенні її принципів, закономірностей, методологічних підходів, структурно-функціональних компонентів та педагогічних умов реалізації.

Додаткової актуальності дослідженню надають виклики воєнного стану та соціальних трансформацій в Україні, що актуалізують потребу у формуванні в дітей умінь саморегуляції, усвідомлення власних емоцій і дій, здатності до внутрішньої стійкості. Рефлексія виступає важливим ресурсом психологічної підтримки та розвитку суб'єктності молодшого школяра.

Проблему підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці. Концептуальні засади розвитку вищої педагогічної освіти закладені у працях: І. Андрощук, В. Андрущенко, І. Бех, Н. Бідюк, В. Кременя, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, В. Огнев'юка, С. Сисоєвої та ін.

Різні аспекти проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів вивчали: О. Біляковська, К. Біницька, О. Воронова, О. Жукова, А. Комишана, І. Коновальчук, Т. Кучай, О. Локшина, О. Попадич, Р. Пріма, О. Савченко, Н. Сенчина, К. Ступак, І. Хижняк, Т. Фініков, Г. Шевчук та ін.

Феноменологію основних понять досліджували: В. Борисов, Н. Губа, Ю. Даниляк, А. Куріцина, С. Лупінович, М. Максимов, І. Меєчко,

Н. Михальченко, С. Мойсеєнко, Н. Никончук, Л. Носко, Н. Пеньковська, А. Предик, Д. Прасол, Л. Степаненко, О. Трофимчук, О. Федій, І. Хозраткулова, К. Шапочка, О. Шиловська та ін.

Аналіз наукової літератури, освітньої практики та досліджень проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів дозволив виокремити основні *суперечності*, що виникають між:

- зростаючими вимогами сучасної початкової освіти (зокрема в умовах реалізації реформи Нова українська школа) щодо формування в молодших школярів рефлексивних умінь та недостатньою теоретико-методологічною розробленістю системної підготовки майбутніх учителів до цілеспрямованого розвитку рефлексії учнів;

- потребою у формуванні в майбутніх учителів готовності організовувати рефлексивну діяльність молодших школярів як складову компетентнісного навчання та домінуванням у практиці закладів вищої педагогічної освіти традиційних підходів, орієнтованих переважно на передачу знань, а не на розвиток рефлексивної культури;

- психологічною сенситивністю молодшого шкільного віку до розвитку самосвідомості, самооцінювання й метакогнітивних умінь та відсутністю цілісної концепції й методичного інструментарію, який би забезпечував підготовку майбутніх учителів до використання ефективних технологій розвитку рефлексії;

- необхідністю інтеграції сучасних методологічних підходів (особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, аксіологічного) у зміст професійної підготовки майбутніх учителів та фрагментарністю їх реалізації у навчальних програмах педагогічних спеціальностей;

- суспільним запитом на формування в молодших школярів здатності до саморегуляції, критичного осмислення власної діяльності та емоційної стійкості (особливо в умовах соціальних викликів) та недостатньою сформованістю в майбутніх учителів власної рефлексивної компетентності як професійної якості та інструмента педагогічного впливу.

Отже, суперечність між суспільною потребою в учителях початкових класів, здатних цілеспрямовано формувати рефлексію молодших школярів, і недостатньою розробленістю концептуальних та методологічних засад такої підготовки у системі вищої педагогічної освіти зумовлює необхідність комплексного наукового дослідження цієї проблеми на докторському рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481). Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри початкової та дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені

В. О. Сухомлинського «Інноваційно-освітній простір ЗВО як умова успішної самореалізації студентів – майбутніх вчителів початкових класів» (№ 0122U001758) та кафедри початкової освіти Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова «Теоретико-методичні засади наступності в освітньому процесі дошкільної та початкової освіти» (№ 0124U001819).

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 2 від 09 березня 2026 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати нормативно-правову базу та сучасні концепції розвитку вищої освіти щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

2. Обґрунтувати авторську концепцію підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

3. З'ясувати сутність рефлексії як психолого-педагогічного феномену та розкрити особливості її розвитку в молодшому шкільному віці.

4. Узагальнити стан розробленості проблеми підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів у вітчизняному й зарубіжному науковому дискурсі.

5. Визначити структуру, критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів і розробити методику її діагностики.

6. Розробити систему та спроєктувати модель системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

7. Обґрунтувати педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів.

8. Створити й упровадити в освітню практику закладів вищої освіти методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

9. Експериментально перевірити ефективність системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – теоретичні й методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

Провідна ідея дослідження ґрунтується на положенні про те, що розвиток рефлексії молодших школярів є цілеспрямованим і педагогічно керованим

процесом, ефективність якого безпосередньо залежить від рівня професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації рефлексивної діяльності учнів у освітньому процесі.

Дослідження виходить із положення, що рефлексія в молодшому шкільному віці не формується спонтанно, а потребує системної, методично виваженої роботи вчителя, який володіє відповідними психолого-педагогічними знаннями, рефлексивними вміннями та особистісною готовністю до саморозвитку. Саме тому підготовка майбутніх учителів має бути спрямована не лише на засвоєння теоретичних основ навчання і виховання, а й на розвиток власної педагогічної рефлексії та здатності застосовувати рефлексивні методи й технології у початковій школі.

Провідна ідея дослідження також ґрунтується на переконанні, що ефективна підготовка майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів можлива за умови інтеграції рефлексивного компонента в зміст фахової підготовки, використання активних і особистісно орієнтованих форм навчання, а також забезпечення рефлексивного освітнього середовища у закладі вищої педагогічної освіти.

Таким чином, провідна ідея дослідження полягає в тому, що формування готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів є ключовою умовою підвищення якості початкової освіти та становлення рефлексивної, свідомої й здатної до саморегуляції особистості учня.

Концепція дослідження ґрунтується на положенні, що підготовка майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів є цілісною науково обґрунтованою системою, що поєднує методологічний, теоретичний і технологічний концепти, які взаємодіють між собою та забезпечують логіку, послідовність і результативність дослідження.

Методологічний концепт визначає філософські, загальнонаукові та конкретно-наукові засади дослідження і ґрунтується на сукупності методологічних підходів, що забезпечують комплексне розуміння проблеми підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів. Провідними у межах методологічного концепту є такі підходи: гуманістичний (І. Бех, О. Будник, О. Дубасенюк); системний (І. Андрощук, О. Башкір, Є. Божко, С. Золотухіна, О. Цюняк); діяльнісний (О. Гончарук, О. Цюняк, З. Шевців); особистісно орієнтований (І. Бех, О. Савченко); компетентнісний (Н. Бібік, О. Пометун); технологічний (І. Коновальчук); інтегративний (О. Дубасенюк); партисипативний (Н. Величко, Л. Ковшун, О. Левченко); контекстний (Н. Мирончук, О. Самойленко); синергетичний (В. Андрущенко); акмеологічний (О. Антонова); аксіологічний (Л. Бірюк, С. Пішун); рефлексивний (Н. Сенчина).

Теоретичний концепт відображає систему наукових ідей, понять і положень, котрі розкривають сутність рефлексії, особливості її розвитку в молодшому шкільному віці та специфіку підготовки майбутніх учителів початкових класів. Основу теоретичного концепту становлять педагогічні теорії: *теорія розвивально спрямованого навчання*, у центрі котрої формування теоретичного мислення та навчальної діяльності як провідної у молодшому

шкільному віці (Н. Бібік, О. Савченко,); *особистісно орієнтоване навчання* у процесі підготовки майбутнього вчителя початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів (І. Бех, І. Зязюн, О. Савченко); *теорія змішаного (blended) навчання* як поєднання очного та дистанційного форматів (В. Биков, О. Спірін, С. Сисоєва).

Технологічний концепт визначає шляхи практичної реалізації концепції та охоплює сукупність технологій, форм, методів і засобів підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів, а саме: *рефлексивно-діяльнісну технологію* (Е. Балашов, Г. Васьківська, Т. Здробилько, І. Єрмаков, В. Нечипоренко, О. Олійник, І. Пасічник, Р. Каламаж), сутність котрої полягає у формуванні професійної рефлексії студента через активну педагогічну діяльність; *інтерактивні технології навчання*, котрі спираються на ідеї гуманістичної педагогіки (О. Пометун, Л. Пироженко, О. Савченко); *проектну технологію*, сутність котрої полягає у залученні студентів до створення власних методичних проєктів із розвитку рефлексії в початковій школі (Н. Бхіндер, І. Гуменюк, Н. Казанішена, Л. Нежива, С. Паламар, П. Проценко, З. Рудницька, Н. Семеній, О. Семерня, О. Суховірський); *кейс-технологію*, котра розглядається як організація навчання через аналіз реальних або змодельованих педагогічних ситуацій (кейсів), що потребують професійного рішення (М. Гриньова, Н. Грицай, Л. Прокопів, І. Рябець, М. Сліпченко, В. Стинська, М. Чепіль, О. Устименко).

Для реалізації визначених завдань і досягнення мети були використані такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація наукових джерел. Вивчення психолого-педагогічної літератури дозволив з'ясувати сутність понять «рефлексія», «рефлексивні вміння», «професійна підготовка майбутніх учителів», визначити структурні компоненти готовності педагога до формування рефлексії учнів; контент-аналіз освітніх програм, стандартів вищої освіти та навчально-методичних матеріалів з метою визначення місця проблеми розвитку рефлексії в системі професійної підготовки; *емпіричні методи* дослідження – педагогічне спостереження, анкетування, інтерв'ювання, тестування, бесіди зі студентами та викладачами закладів вищої освіти; вони дали змогу з'ясувати рівень обізнаності майбутніх учителів щодо сутності рефлексії, їхнє ставлення до її розвитку в учнів початкової школи та готовність застосовувати відповідні методики на практиці; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний і контрольний етапи), який дозволив перевірити ефективність розроблених педагогічних умов, спрямованих на підготовку студентів до розвитку рефлексії молодших школярів; *методи кількісної та якісної обробки даних* – методи математичної статистики (визначення середніх показників, рівнів сформованості, порівняння результатів експериментальної та контрольної груп), а також якісний аналіз відповідей і продуктів діяльності студентів (плани уроків, рефлексивні щоденники, портфоліо); *моделювання та проєктування* – метод педагогічного моделювання дозволило створити модель підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів, визначити її структурні компоненти, етапи та педагогічні умови реалізації. Проєктування освітнього процесу сприяло впровадженню

інноваційних форм і методів навчання (тренінгів, кейс-методу, рефлексивних вправ, практико-орієнтованих завдань).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що *уперше*:

цілісно обґрунтовано концепцію підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів як інтегративну єдність методологічного, теоретичного й технологічного концептів; *розроблено систему* підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, структуровану за цільово-ціннісним, нормативно-організаційним, змістово-теоретичним, операційно-методичним, практико-рефлексивним і результативним компонентами; *спроєктовано модель системи* підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів, що забезпечує інтеграцію цільово-ціннісного, змістово-теоретичного, операційно-методичного, діагностичного та результативного блоків; *визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови* ефективної підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів (ціннісно-мотиваційна орієнтація професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів на розвиток рефлексії як базової якості особистості молодшого школяра; створення рефлексивно насиченого освітньо-цифрового середовища професійної підготовки; практико-орієнтований характер професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів); *розроблено систему критеріїв, показників і рівнів* готовності майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-особистісний критерії) та відповідну методикау її діагностики; *експериментально доведено* ефективність запропонованої системи підготовки та методичного забезпечення процесу формування готовності майбутніх учителів до розвитку рефлексії учнів початкової школи.

Удосконалено: наукові уявлення про сутність і структуру готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів як інтегративної професійної якості; зміст професійної підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Початкова освіта» в частині формування рефлексивної педагогічної позиції; підходи до діагностики професійної готовності майбутніх учителів у контексті гуманістичної та компетентнісної парадигми сучасної вищої освіти.

Дістали подальшого розвитку: положення про рефлексію як психолого-педагогічний феномен у контексті розвитку особистості молодшого школяра; теоретичні засади професійної підготовки майбутніх учителів до організації рефлексивної діяльності учнів; ідеї інтеграції вітчизняного та зарубіжного досвіду формування рефлексивних умінь школярів у систему професійної підготовки педагогів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні та впровадженні в освітній процес закладів вищої освіти цілісної системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, що має прикладний характер і може бути безпосередньо використана у професійній підготовці здобувачів освіти. Практичну цінність

становлять: розроблена система підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів, яка може бути інтегрована в освітньо-професійні програми спеціальності «Початкова освіта»; модель системи підготовки, що може слугувати методичним орієнтиром для модернізації змісту, форм і технологій професійної педагогічної освіти; визначені критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів, які можуть використовуватися для моніторингу якості професійної підготовки; розроблена методика діагностики стану готовності майбутніх учителів, придатна для застосування під час поточного й підсумкового контролю, а також у межах внутрішньої системи забезпечення якості освіти; методичне забезпечення процесу підготовки (навчально-методичні матеріали, завдання рефлексивного спрямування, кейси, проєктні розробки), яке може бути використане у викладанні педагогічних дисциплін, організації педагогічної практики та підвищенні кваліфікації вчителів. Результати дослідження можуть бути впроваджені в освітній процес закладів вищої освіти, використані під час розроблення навчальних програм, курсів за вибором, тренінгів і семінарів із проблеми розвитку рефлексії молодших школярів, а також у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес закладів вищої освіти України, що засвідчено довідками: Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка № 2231 від 24.06.2024 р.), Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова довідка (довідка № 01.1-07/04/4728 від 23.12.2025 р.), Мукачівського державного університету (довідка № 2539 від 19.12.2025 р.), Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-24/01/3949 від 23.12.2025 р.), Комунального заклау «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-12/892 від 22.12.2025 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 205/04 від 24.12.2025 р.), Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» (довідка № 691 від 23.12.2025 р.), Первомайської початкової школи № 11 Первомайської міської ради Миколаївської області (довідка № 335 від 24.11.2025 р.), Первомайської гімназії № 5 Первомайської міської ради Миколаївської області (довідка № 237 від 24.11.2025 р.), Первомайської гімназії № 10 імені Миколи Вінграновського Первомайської міської ради Миколаївської області (довідка № 02-22/478 від 12.11.2025 р.), програми стажування «Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами» в рамках проєкту ГО «Асоціація випускників Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова» та благодійного фонду ЮНІСЕФ «Подолання розриву: розбудова потенціалу інклюзивної освіти в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях» на базі Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова в період з 17.02.2025 р. по 30.12.2025 р. (довідка № 01.1-02/02/99 від 23.12.2025 р.).

Особистий внесок здобувача. Представлені в дисертації наукові результати отримано авторкою самостійно. У працях, опублікованих у співавторстві, які відображають основні наукові результати докторської

дисертації здобувачці належить: у публікації «Професійна готовність вчителя початкових класів як детермінанта розвитку рефлексії молодших школярів», написаній у співавторстві з В. А. Шапочкою, особистий внесок полягає в обґрунтуванні сутності професійної готовності майбутнього вчителя початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів та визначенні її ролі як чинника ефективної педагогічної діяльності (авторський внесок – 50 %); у публікації «Formation of Specialists' Legal Competence in the System of Life Long Education», написаній у співавторстві з С. Пугачем, К. Авраменко, А. Чичук, О. Кучаєм та І. Демченко, особистий внесок полягає в аналізі особливостей формування правової компетентності фахівців у системі неперервної освіти та узагальненні педагогічних умов цього процесу (авторський внесок – 35 %); у публікації «Theoretical and Methodological Aspects of Designing the Content of Pedagogical Education», написаній у співавторстві з Л. Чемоніною, О. Карабін, Н. Салигою та С. Кондратюк, особистий внесок полягає у дослідженні теоретико-методологічних засад проектування змісту педагогічної освіти та визначенні чинників його модернізації (авторський внесок – 25 %); у публікації «Technological Features of Implementing Innovations in Institutions of Higher Education», написаній у співавторстві з Н. Левченко, В. Одарченко, І. Дятловою та П. Квіткіним, особистий внесок полягає в аналізі технологічних особливостей впровадження інновацій у закладах вищої освіти та узагальненні практик їх реалізації (авторський внесок – 35 %); у публікації «Methodological Approaches to Stimulating Innovative Activity», написаній у співавторстві з Н. Суслою, А. Лесик, О. Поповою, С. Королюк та А. Циною, особистий внесок полягає в дослідженні методологічних підходів до стимулювання інноваційної діяльності та визначенні педагогічних механізмів її активізації (авторський внесок – 35 %); у публікації «Pedagogical Aspects of Improving Communication Skills of University Students», написаній у співавторстві з М. Фабіан, С. Рабійчук, Н. Павлушенко, А. Джурило та Т. Сорокою, особистий внесок полягає в аналізі педагогічних аспектів розвитку комунікативних навичок студентів закладів вищої освіти та обґрунтуванні шляхів їх удосконалення (авторський внесок – 35 %); у публікації «The Impact of Pedagogical Innovations on the Development of the Educational Environment in the Context of Modern Challenges», написаній у співавторстві з Н. Кириленко, О. Гаврило, Р. Романишином та Р. Коперлосом, особистий внесок полягає в дослідженні впливу педагогічних інновацій на розвиток освітнього середовища в умовах сучасних викликів та визначенні перспектив його вдосконалення (авторський внесок – 35 %).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи апробовано на конференціях, форумах і семінарах різних рівнів, зокрема:

міжнародних науково-практичних конференціях – «Теоретико-методологічні проблеми сучасної психології особистості» (Івано-Франківськ, 2021), «Практико-орієнтований підхід до розвитку педагогічної та психологічної освіти в міждисциплінарному дискурсі» (Івано-Франківськ, 2022), «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Подолання кризових ситуацій у науці та освіті» (Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв,

2024), «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, 2025), «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики» (Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв, 2025), «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи: Людина, суспільство, історія: діалог у гуманітарному просторі» (Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв, 2025), «Професійна компетентність педагога: методологія, теорія, методика, практика» (Одеса, 2025);

всеукраїнських науково-практичних конференціях з міжнародною участю – «Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи» (Житомир, 2022), «Діяльнісний підхід у початковій освіті в реаліях сьогодення: виклики та перспективи освітньої реформи» (Черкаси, 2024), «Сучасні технології розвитку людини в інтегрованому суспільстві в умовах воєнного стану» (Миколаїв, 2024), «Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського в контексті професійної освіти: міждисциплінарний вимір» (Миколаїв, 2025);

всеукраїнських науково-практичних конференціях – «В. О. Сухомлинський і освіта ХХІ століття: соціальні, педагогічні та психологічні виміри» (Миколаїв, 2021), «Інноваційно-технологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи у закладі вищої освіти» (Миколаїв, 2021), «Практико-орієнтований підхід до розвитку педагогічної та психологічної освіти в міждисциплінарному дискурсі» (Миколаїв, 2022), «Наука. Студентство. Сучасність. Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної наукової думки» (Миколаїв, 2023), «Актуальні проблеми педагогічної освіти в контексті євроінтеграції: теорія, практика, інновації» (Миколаїв, 2023), «Соціально-психологічні ресурси особистості в екстремальних умовах» (Київ, 2024), «Наукові перспективи та методичні інновації в розвитку початкової освіти» (Вінниця, 2024), «Наука. Студентство. Сучасність. Незламність поступу української молоді» (Миколаїв, 2024), «Теоретико-методичні засади наступності в освітньому процесі дошкільної та початкової освіти» (Миколаїв, 2024), «Використання технологій менеджменту якості в управлінні закладами освіти» (Тернопіль, 2024), «Миколаївщина і Північне Причорномор'я: історія і сучасність» (Миколаїв, 2025), «Психолого-андрагогічний супровід розвитку педагога в умовах післявоєнного відновлення освітнього середовища» (Миколаїв, 2025), «Використання технологій менеджменту якості в управлінні закладами освіти» (Тернопіль, 2025);

регіональних науково-практичних конференціях – «Актуальні проблеми розвитку країн світу: історія, освіта, культура» (Миколаїв, 2024), «Актуальні питання розвитку освіти та управління освітніми закладами» (Херсон, 2025);

міжвузівській науково-практичній конференції – «Нова українська школа – середовище щасливого дитинства» (Хмельницький, 2023);

всеукраїнських науково-практичних семінарах – «Освіта ХХІ століття: теорія і практика в контексті гуманізму Василя Сухомлинського» (Миколаїв, 2023), «Теоретичні та практичні дослідження молодих вчених» (Миколаїв,

2023), «Інформаційний освітньо-психологічний супровід національно-патріотичного виховання у війсьній і повоєнній періоди України» (Київ, 2025).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено в 103 наукових і навчально-методичних працях. В 28 наукових працях відображено основні результати дослідження (19 – одноосібних), з яких: 6 статей в наукових виданнях, що входять до бази Web of Science Core Collection або Scopus, 20 статей у наукових виданнях, внесених до Переліку наукових фахових видань України, 2 розділи у колективних монографіях. У 75 працях додатково відображено наукові результати докторської дисертації, з них: 32 тези у матеріалах науково-практичних конференцій, 43 праці в інших виданнях.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Динаміка розвитку патріотичної рефлексії у молодших школярів» (спеціальність 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія) захищена у 2007 році, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел – 529, з них 75 іноземною мовою, 4 додатків на 66 сторінках, таблиць – 27, рисунків – 16. Повний текст дисертації складає 560 сторінок, основний зміст роботи викладений на 392 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами, планами і темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження; обґрунтовано концептуальні засади дослідження; окреслено методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів та подано відомості про впровадження результатів наукового пошуку; схарактеризовано особистий внесок автора у роботах, опублікованих у співавторстві; подано відомості про апробацію результатів дослідження; наведено структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *«Концептуальні та методологічні засади підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів»* – здійснено аналіз нормативної та законодавчої бази дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, розглянуто проблему підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів у контексті сучасних концептуальних моделей і підходів розвитку вищої освіти, обґрунтовано концепцію підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

У ході аналізу нормативної та законодавчої бази дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, з'ясовано, що сучасне освітнє законодавство України створює достатні концептуальні та правові передумови для реалізації означеного питання. Зокрема, положення Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту» та Закон України «Про повну загальну середню освіту»

акцентують увагу на компетентнісному підході, формуванні здатності до критичного мислення, самооцінювання, відповідальності за результати власної діяльності, що безпосередньо пов'язано з розвитком рефлексії здобувачів освіти.

Концептуальні засади Концепції «Нова українська школа» та положення Державного стандарту початкової освіти орієнтують освітній процес на особистісно орієнтоване навчання, педагогіку партнерства, формувальне оцінювання та розвиток наскрізних умінь, серед яких важливе місце посідає рефлексивна діяльність учнів. У свою чергу, стандарти вищої освіти за спеціальністю 013 «Початкова освіта» визначають професійні компетентності майбутнього вчителя, що передбачають здатність організовувати освітній процес на засадах діяльнісного підходу, стимулювати самопізнання, самоаналіз та саморегуляцію молодших школярів.

Встановлено, що нормативно-правова база України не лише декларує необхідність формування рефлексивної компетентності учнів початкової школи, а й визначає підготовку педагогів до цієї діяльності як важливий складник їхньої професійної компетентності. Водночас аналіз документів засвідчує, що проблема підготовки майбутніх учителів до цілеспрямованого розвитку рефлексії молодших школярів потребує подальшої теоретико-методичної конкретизації в освітніх програмах закладів вищої освіти та розроблення ефективних педагогічних технологій її реалізації.

Концептуально значимим для підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів визначено: *переорієнтацію педагогічної освіти від знаннєвої моделі до компетентнісно-гуманістичної*, котра є закономірним етапом модернізації освітньої системи та спрямована на формування професійно компетентного, творчого та морально зрілого вчителя, здатного ефективно діяти в реальних умовах освітньої практики; *концепція людиноцентричної освіти*, котра розглядається як підхід до організації освітнього процесу, у центрі якого перебуває особистість студента, його потреби, здібності, інтереси та цінності; *концепція студентоцентрованого навчання*, котре розглядається як освітня концепція, у якій центральною фігурою освітнього процесу є студент як активний суб'єкт навчання, а не пасивний отримувач знань; *ціннісно-орієнтована концепція вищої освіти* як підхід до організації освітнього процесу у ЗВО, за якого головною метою є не лише передача знань і формування професійних компетентностей, а й виховання особистості з чіткою системою цінностей, відповідальної перед суспільством; *рефлексивна модель розвитку вищої школи* як підхід до модернізації університетської освіти, за якого ключовим механізмом розвитку стає усвідомлення, самоаналіз і критичне переосмислення власної діяльності всіма учасниками освітнього процесу.

Обґрунтовано *авторську концепцію* підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, котра є цілісною науково обґрунтованою системою, що поєднує методологічний, теоретичний і технологічний концепти, які взаємодіють між собою та забезпечують логіку, послідовність і результативність дослідження.

Методологічний концепт визначає філософські, загальнонаукові та конкретно-наукові засади дослідження і ґрунтується на сукупності методологічних підходів, що забезпечують комплексне розуміння проблеми підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів. Провідними у межах методологічного концепту є такі підходи: гуманістичний, системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, компетентнісний, технологічний, інтегративний, партисипативний, контекстний, синергетичний, акмеологічний, аксіологічний, рефлексивний.

Теоретичний концепт відображає систему наукових ідей, понять і положень, котрі розкривають сутність рефлексії, особливості її розвитку в молодшому шкільному віці та специфіку підготовки майбутніх учителів початкових класів. Основу теоретичного концепту становлять педагогічні теорії: *теорія розвивально спрямованого навчання*, у центрі котрої формування теоретичного мислення та навчальної діяльності як провідної у молодшому шкільному віці; *особистісно орієнтоване навчання* у процесі підготовки майбутнього вчителя початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів; *теорія змішаного (blended) навчання* як поєднання очного та дистанційного форматів.

Технологічний концепт визначає шляхи практичної реалізації концепції та охоплює сукупність технологій, форм, методів і засобів підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів, а саме: *рефлексивно-діяльнісну технологію*, сутність котрої полягає у формуванні професійної рефлексії студента через активну педагогічну діяльність; *інтерактивні технології навчання*, котрі спираються на ідеї гуманістичної педагогіки; *проектну технологію*, яка полягає у залученні студентів до створення власних методичних проєктів із розвитку рефлексії в початковій школі; *кейс-технологію*, котра розглядається як організація навчання через аналіз реальних або змодельованих педагогічних ситуацій (кейсів), що потребують професійного рішення.

У другому розділі – **«Теоретичні основи проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів»** – розкрито сутність поняття рефлексія у контексті розвитку особистості молодшого школяра, розглянуто проблема підготовки майбутнього вчителя початкових класів до розвитку рефлексії у сучасному вітчизняному науковому дискурсі, здійснено аналіз зарубіжних наукових підходів та досвіду підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексивних умінь школярів.

Доведено, що *рефлексія* є базовим психолого-педагогічний механізм розвитку особистості дитини, який забезпечує інтеграцію різних аспектів її досвіду в цілісну систему саморозуміння. Через рефлексію навчальна діяльність набуває для молодшого школяра особистісного смислу: знання перестають бути зовнішнім змістом і перетворюються на інструмент самозміни; успіхи й труднощі – на джерело пізнання власних ресурсів і обмежень; соціальна взаємодія перетворюється на простір усвідомлення себе серед інших. У цьому контексті рефлексія виконує інтегративну функцію, поєднуючи пізнавальні досягнення з емоційним переживанням і регуляцією поведінки, що є необхідною

умовою становлення цілісної, психологічно стійкої особистості. Разом із тим теоретичний аналіз засвідчив, що розвиток рефлексії не є автоматичним наслідком вікового зростання або самого факту навчання у школі. Він потребує цілеспрямованого педагогічного супроводу, який враховує вікові можливості дитини, індивідуальну варіативність розвитку та потенційні ризики надмірного або некоректного оцінювання.

Здійснено *аналіз сучасного наукового дискурсу* з проблеми підготовки майбутнього вчителя початкових класів до розвитку рефлексії, котрий дозволив зробити низку узагальнювальних висновків. Встановлено, що у вітчизняній психолого-педагогічній науці сформовано достатньо розвинену теоретичну базу щодо осмислення професійної підготовки вчителя початкової школи як цілісного, багатовимірного процесу, зорієнтованого на формування педагогічної майстерності, професійної суб'єктності, здатності до саморегуляції, самоосвіти та безперервного професійного розвитку. У межах цього дискурсу рефлексія послідовно розглядається як професійно значуща категорія, внутрішній механізм осмислення діяльності та чинник якості педагогічних рішень.

Розглянуто *зарубіжні наукові підходи та досвід* підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексивних умінь школярів. Доведено, що ключовим положенням зарубіжних досліджень є чітке розмежування рефлексивної підготовки вчителя та формування його здатності розвивати рефлексивні уміння школярів. Перша спрямована на становлення рефлексивного професіонала, здатного аналізувати власну педагогічну діяльність, приймати обґрунтовані рішення та здійснювати саморозвиток. Друга ж передбачає опанування вчителем педагогічних стратегій і механізмів, що дозволяють переводити рефлексію з рівня професійного самоспостереження на рівень навчальної діяльності учнів. У зарубіжному дискурсі наголошується, що наявність у вчителя розвиненої рефлексивності не гарантує автоматично його готовності формувати рефлексивні уміння школярів, оскільки останнє потребує окремого педагогічного підходу та спеціально сформованих умінь.

У **третьому розділі – «Діагностика рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів»** – виокремлено критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, визначено методика діагностики стану готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, з'ясовано стан готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

До компонентів готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів віднесено: *мотиваційно-ціннісний компонент*, що визначає смислову спрямованість професійної діяльності майбутнього вчителя; *когнітивний компонент*, котрий забезпечує науково-теоретичну обґрунтованість професійних рішень майбутнього вчителя; *операційно-діяльнісний компонент*, який репрезентує практичний вимір готовності й відображає здатність майбутнього вчителя реалізовувати рефлексивний підхід у конкретних педагогічних ситуаціях; *рефлексивно-оцінний компонент*, що має метарівневий характер і виконує функцію внутрішнього

регулятора професійної діяльності. Всі окреслені компоненти утворюють цілісну, внутрішньо узгоджену систему готовності майбутнього вчителя початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

У роботі вибудовуємо однойменну до компонентів систему критеріїв готовності як цілісну, взаємопов'язану сукупність, що дозволяє оцінити не окремі фрагменти підготовленості майбутнього вчителя, а її інтегральний характер. *Мотиваційно-ціннісний критерій*, що визначає внутрішню спрямованість професійної діяльності майбутнього вчителя та задає гуманістичний смисл розвитку рефлексії молодших школярів та включає такі показники: стійкий інтерес до проблеми рефлексії молодших школярів; усвідомлення значущості рефлексії для розвитку особистості дитини; орієнтація на гуманістичні, суб'єкт-суб'єктні взаємини з учнями. *Когнітивний критерій* передбачає сформованість системи психолого-педагогічних і методичних знань, необхідних для розуміння сутності рефлексії як складного багатовимірного феномену та для її цілеспрямованого розвитку в умовах початкової школи, до показників якого відносимо: знання сутності й видів рефлексії (особистісна, інтелектуальна, комунікативна тощо) у молодших школярів; розуміння вікових можливостей розвитку рефлексії; володіння класифікаціями методів і прийомів її формування. *Операційно-діяльнісний критерій* охоплює сукупність умінь і навичок, пов'язаних із проектуванням, організацією та реалізацією рефлексивно орієнтованої педагогічної діяльності та включає такі показники: уміння планувати в уроці блоки/етапи рефлексії; використання різних форм рефлексивної діяльності (усна, письмова, ігрова, візуальна); здатність моделювати рефлексивні завдання, запитання, ситуації. *Рефлексивно-особистісний критерій* ґрунтується на визнанні рефлексії як внутрішнього механізму професійного саморегулювання педагога, до показників якого відносимо: регулярне здійснення самоаналізу conducted занять; критичне осмислення власних педагогічних дій, готовність визнавати й виправляти помилки; прагнення до саморозвитку, самоосвіти з проблеми рефлексії. Визначено рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів: *високий (творчо-рефлексивний) рівень* готовності характеризується цілісною інтеграцією всіх компонентів готовності та сформованістю рефлексивної педагогічної позиції майбутнього вчителя; *середній (функціональний) рівень* готовності характеризується більшою усвідомленістю професійної діяльності та частковою інтеграцією мотиваційно-ціннісних, когнітивних і операційно-діяльнісних складових; *низький (репродуктивний) рівень* готовності характеризується недостатньою сформованістю всіх компонентів готовності та відсутністю їх системної взаємодії.

Визначено методику діагностики стану готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, котру у межах дослідження інтерпретуємо як науково обґрунтовану систему цілісного пізнання професійної здатності педагога реалізовувати освітню діяльність у гуманістичній парадигмі НУШ. У даній парадигмі рефлексія розглядається як ключовий механізм усвідомленого навчання, саморегуляції та особистісного

розвитку дитини, що зумовлює підвищені вимоги до змісту й організації діагностичних процедур.

Узагальнення результатів діагностики готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів здійснювалося через виокремлення рівнів сформованості готовності, що дозволило цілісно інтерпретувати отримані показники та представити їх як інтегрований результат взаємодії всіх структурних компонентів досліджуваного феномену. Визначення рівнів ґрунтувалося на системному аналізі виявів спонукально-мотиваційного, пізнавально-інформаційного, операційно-діяльнісного та рефлексивно-поведінкового критеріїв і передбачало не механічне узагальнення окремих показників, а виявлення якісно своєрідних типів готовності, що відрізняються ступенем узгодженості знань, установок, дій і рефлексивної позиції майбутнього вчителя.

З'ясовано стан готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. Результати констатувального етапу педагогічного експерименту засвідчили, що готовність майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів має переважно середній і низький рівні сформованості як в експериментальній, так і в контрольній групах.

У четвертому розділі – *«Система та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів»* – обґрунтовано систему підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, розроблено модель системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

Розроблена система підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів охоплює такі взаємопов'язані компоненти: цільово-ціннісний, нормативно-організаційний, змістово-теоретичний, операційно-методичний, практико-рефлексивний та результативний. *Цільово-ціннісний компонент* є стратегічно важливим для всієї системи підготовки: від гуманістичної й демократичної парадигми освіти до конкретної професійної позиції вчителя, який розуміє рефлексію як засіб розвитку суб'єктності молодшого школяра та як власну професійну норму. *Нормативно-організаційний компонент* системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів у сучасному українському освітньому просторі реалізується насамперед через архітектоніку ОПП, які виступають інституційною формою конкретизації вимог державних стандартів. *Змістово-теоретичний компонент* системи становить структурне ядро професійного становлення майбутнього педагога, оскільки саме через зміст навчальних дисциплін відбувається інтелектуалізація педагогічного досвіду, формування професійного мислення та засвоєння концептуальних засад організації рефлексивної діяльності учнів. *Операційно-методичний компонент* системи становить той рівень професійної підготовки, на якому ціннісні орієнтири та змістові знання набувають форми конкретних педагогічних дій.

Практико-рефлексивний компонент системи становить той інтегративний рівень, на якому відбувається перевірка й трансформація теоретичних знань та операційно-методичних умінь у реальну професійну здатність діяти. *Результативний компонент* системи є інтегративним виміром, у якому фіксується не лише засвоєння окремих знань чи оволодіння методичними прийомами, а сформованість цілісної професійної здатності системно, свідомо й ціннісно вмотивовано організовувати рефлексивну діяльність учнів.

Спроектовано модель системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, котра виступає інструментом концептуальної інтеграції, оскільки забезпечує внутрішню єдність дослідження, пов'язуючи його методологічний рівень зі змістово-процесуальним та результативно-діагностичним рівнями. Загальна характеристика структурних елементів моделі системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів передбачає цілісне бачення її як педагогічної системи, в якій кожний компонент виконує визначену функцію, а їх взаємодія забезпечує керованість процесу формування професійної готовності. Механізм реалізації моделі ґрунтується на взаємодії її функціональних блоків. *Цільово-ціннісний блок* задає концептуальні орієнтири та визначає наукову логіку побудови підготовки; *змістово-теоретичний блок* охоплює сукупність педагогічних умов, які забезпечують ефективність та комплексність підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів; *операційно-методичний* забезпечує практичну реалізацію через відповідні методи, форми й засоби навчання; *діагностичний блок* включає компоненти, критерії з відповідними показниками вияву та фіксує рівень сформованості готовності та забезпечує зворотний зв'язок; *результативний блок* передбачає позитивну динаміку сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів (рис 1).

Теоретично обґрунтовано *педагогічні умови* підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, котрі розглядаються як взаємопов'язана сукупність організаційних, змістових і технологічних детермінант, що створюють необхідний освітній контекст для трансформації теоретичних знань у внутрішньо прийняті професійні переконання та дієві педагогічні вміння. *Перша педагогічна умова* – ціннісно-мотиваційна орієнтація професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів на розвиток рефлексії як базової якості особистості молодшого школяра, визначає аксіологічний вимір професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів та передбачає усвідомлення рефлексії як педагогічної цінності, що забезпечує становлення суб'єктності молодшого школяра, розвиток його здатності до осмислення власного досвіду, саморегуляції навчальної діяльності та формування відповідального ставлення до результатів власних дій. *Друга педагогічна умова* – створення рефлексивно насиченого освітньо-цифрового середовища професійної підготовки, котра постає як глибинна трансформація освітнього середовища, що змінює способи взаємодії, пізнання, оцінювання та професійної самоідентифікації педагога. *Третя педагогічна умова* – практико-орієнтований характер професійної підготовки майбутніх учителів

початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, котра постає закономірним етапом переходу від ціннісно-мотиваційного та середовищного забезпечення підготовки до формування операційно-діяльнісної готовності як інтегративного результату професійного становлення.

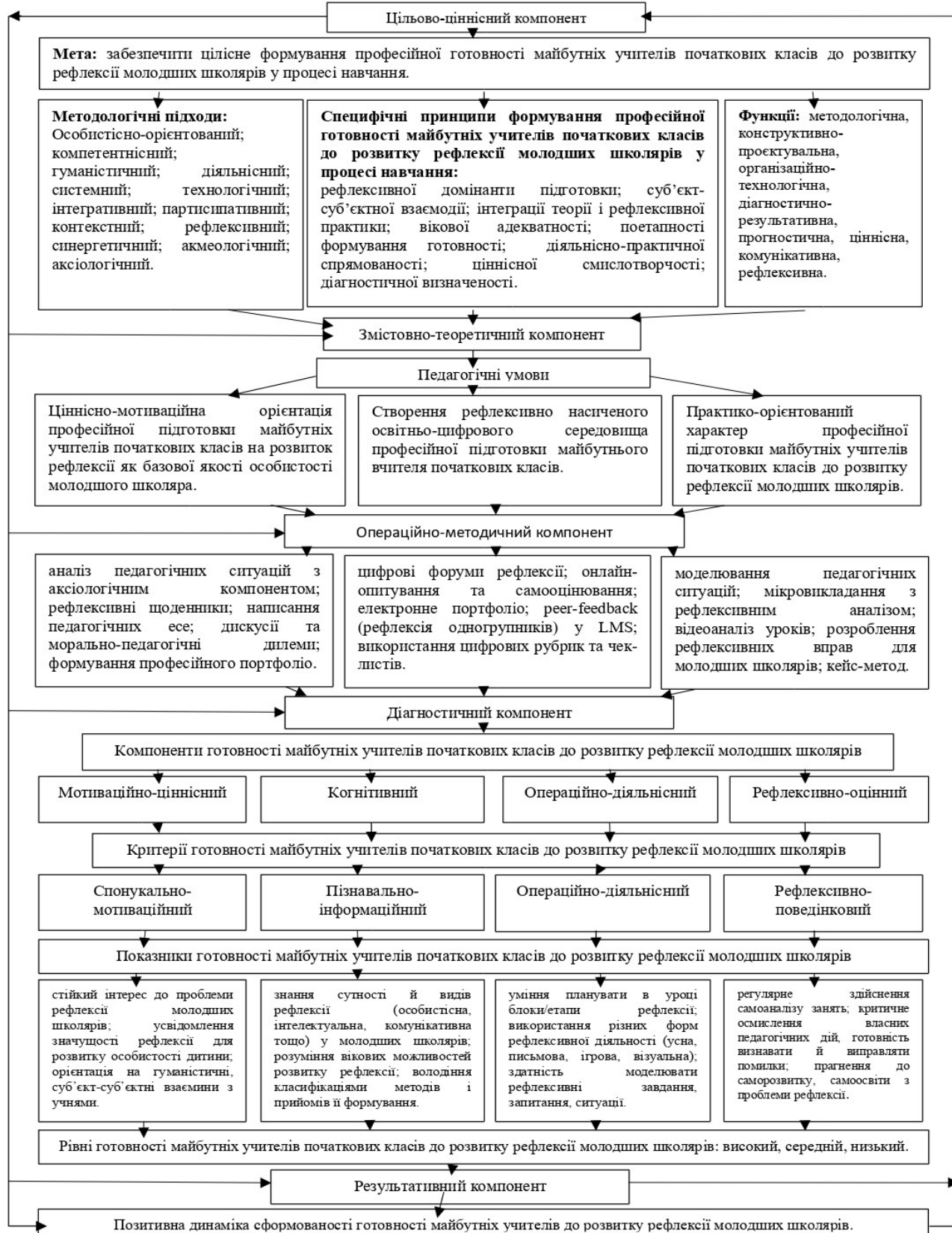

Рис. 1. Модель системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів

У п'ятому розділі – *«Експериментальна перевірка ефективності системи підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів»* – розроблено методичне забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії учнів початкової школи, визначено та впроваджено методика і зміст дослідно-експериментальної роботи, проведено якісний і кількісний аналіз результатів дослідження.

У дослідженні методичне забезпечення розглядається як цілісна сукупність змістових модулів, форм організації навчання, інтерактивних технологій, цифрових ресурсів, діагностичних процедур і практико-орієнтованих завдань, спрямованих на поетапне формування у майбутніх учителів здатності проєктувати, організовувати й аналізувати рефлексивну діяльність молодших школярів. Його функціонування передбачає інтеграцію теоретичної підготовки, освітньо-цифрового середовища та педагогічної практики в єдину логіку професійного становлення, у межах якої розвиток рефлексії виступає як ціннісно прийнята й методично опрацьована складова педагогічної діяльності вчителя початкової школи.

Методичне забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів виступає практико-орієнтованим механізмом реалізації розробленої сукупності педагогічних умов і створює необхідні передумови для досягнення позитивної динаміки сформованості готовності. Воно забезпечує узгодженість між концептуальною моделлю підготовки та реальними освітніми практиками, слугуючи методичною основою формувального етапу педагогічного експерименту.

Реалізація першої педагогічної умови, пов'язаної з забезпеченням ціннісно-мотиваційної орієнтації професійної підготовки на розвиток рефлексії як базової якості особистості молодшого школяра, здійснювалася через цілеспрямоване впровадження таких форм організації освітнього процесу: проблемні лекції з елементами дискусії, ціннісні семінари-рефлексії, аксіологічні педагогічні ситуації, індивідуальна письмова рефлексія, семінар-рефлексія, науково-практичні круглі столи, індивідуальні рефлексивні консультації, письмова мікрорефлексія студента, кейси з педагогічної практики, метод морально-педагогічних дилем, метод рефлексивного щоденника, портфоліо професійного зростання, метод «педагогічного есе», електронні рефлексивні щоденники, відеокейси уроків, цифрові опитування для самооцінювання мотивації.

Практична реалізація другої педагогічної умови, пов'язаної зі створенням рефлексивно насиченого освітньо-цифрового середовища була інтегрована у структуру дисциплін професійного циклу та включала: реалізацію змішаного навчання, онлайн-форуми рефлексії, цифрові дебрифінги після педагогічних практик, майстер-класи з цифрових інструментів формувального оцінювання, метод структурованої рефлексії за моделлю «What? So what? Now what?», метод peer-feedback (відгук колег) у цифрових середовищах, метод peer-feedback у цифровому середовищі, електронна рефлексивна рубрика у Google Classroom, цифрове портфоліо як динамічна електронна платформа (Google Sites), метод

самооцінювання за критеріальними шкалами, інтерактивні дошки Padlet та Miro як візуально-аналітичні простори колективної цифрової рефлексії, Google Forms як метод самодіагностики професійної мотивації, електронні рубрики оцінювання інтегровані в LMS, аналітичні панелі прогресу як інструмент learning analytics у Moodle.

Практична реалізація третьої педагогічної умови включала: педагогічні тренінги, спрямованих на формування здатності майбутнього вчителя інтегрувати рефлексію в реальний освітній процес, моделювання фрагментів уроків із включення рефлексивних мікроетапів, колективний аналіз фрагменту уроку за визначеними критеріями, мікрОВикладання з багаторівневим аналізом, педагогічна практика з обов'язковим рефлексивним аналізом, кейс-метод для аналізу типових педагогічних ситуацій, метод педагогічного моделювання, метод відеоаналізу власного викладання, проєктування авторських рефлексивних вправ, чек-листи оцінювання дитячої рефлексії.

У межах усіх етапів педагогічного експерименту здійснювалося поетапне вимірювання рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів у студентів ЕГ та КГ за визначеними у дослідженні критеріями спонукально-мотиваційним, пізнавально-інформаційним, операційно-діяльним і рефлексивно-поведінковим з метою цілісного охоплення основних структурних компонентів професійної готовності та уможливив виявлення як кількісних, так і якісних змін у процесі реалізації розробленої системи підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів.

Зіставлення результатів констатувального та формувального етапів експерименту дозволяє зробити висновок про те, що впроваджена система підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів забезпечила комплексну позитивну динаміку за всіма критеріями готовності. Найбільш інтенсивні зміни зафіксовано в ЕГ, тоді як у КГ вони мають фрагментарний і менш виражений характер, порівняємо також результати розрахунку за χ^2 -критерієм Пірсона та ступенем свободи (табл. 1; табл. 2).

Таблиця 1

Результати перевірки статистичної значущості змін рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів (χ^2 -критерій Пірсона на КЕ для ЕГ та КЕ)

<i>Критерій</i>	<i>ЕГ (розподіл рівнів, ос.)</i>	<i>КГ (розподіл рівнів, ос.)</i>	$\chi^2_{емп}$	$\chi^2_{кр} (p \leq 0,05)$	<i>Висновок</i>
Спонукально-мотиваційний	В: 21 С: 117 Н: 106	В: 18 С: 116 Н: 102	< 5,99	5,99	Статистично значущих змін не виявлено
Пізнавально-інформаційний	В: 29 С: 125 Н: 90	В: 31 С: 124 Н: 81	< 5,99	5,99	Статистично значущих змін не виявлено

Продовження табл. 1

<i>Критерій</i>	<i>ЕГ (розподіл рівнів, ос.)</i>	<i>КГ (розподіл рівнів, ос.)</i>	$\chi^2_{емп}$	$\chi^2_{кр} (p \leq 0,05)$	<i>Висновок</i>
Операційно-діяльнісний	В: 14 С: 113 Н: 117	В: 16 С: 111 Н: 109	< 5,99	5,99	Статистично значущих змін не виявлено
Рефлексивно-поведінковий	В: 15 С: 105 Н: 124	В: 14 С: 108 Н: 114	< 5,99	5,99	Статистично значущих змін не виявлено

Згідно даних, до формувального впливу групи були статистично подібні, тобто однорідні за всіма критеріями.

Таблиця 2

Результати перевірки статистичної значущості змін рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів (χ^2 -критерій Пірсона на ФЕ для ЕГ та КЕ)

<i>Критерій</i>	<i>КЕ (розподіл рівнів, ос.)</i>	<i>ФЕ (розподіл рівнів, ос.)</i>	$\chi^2_{емп}$	$\chi^2_{кр} (p \leq 0,05)$	<i>Висновок</i>
Спонукально-мотиваційний	В: 21 С: 117 Н: 106	В: 54 С: 162 Н: 28	> 5,99	5,99	Статистично значущі зміни виявлено
Пізнавально-інформаційний	В: 29 С: 125 Н: 90	В: 103 С: 136 Н: 5	> 5,99	5,99	Статистично значущі зміни виявлено
Операційно-діяльнісний	В: 14 С: 113 Н: 117	В: 107 С: 131 Н: 6	> 5,99	5,99	Статистично значущі зміни виявлено
Рефлексивно-поведінковий	В: 15 С: 105 Н: 124	В: 110 С: 120 Н: 14	> 5,99	5,99	Статистично значущі зміни виявлено

Згідно результатів розрахунку значення χ^2 в усіх випадках перевищує критичне усі зміни статистично значущі на рівні значущості 0.05., при чому: $df = 2$; $\chi^2_{кр} = 5,99 (p \leq 0,05)$.

Загалом застосування χ^2 -критерію Пірсона для перевірки статистичної значущості змін між констатувальним і формувальним етапами експерименту в ЕГ засвідчило наявність статистично значущих зрушень за всіма критеріями готовності майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів. В усіх

випадках емпіричні значення χ^2 перевищують критичне значення ($\chi^2_{кр} = 5,99$), що дає підстави відхилити нульову гіпотезу (H_0) та підтвердити альтернативну гіпотезу (H_1) щодо ефективності впровадженої системи підготовки.

Найбільш інтенсивні зміни зафіксовано за операційно-діяльним та рефлексивно-поведінковим критеріями, що проявляється у різкому зростанні частки студентів із високим рівнем та майже повному усуненні низького рівня, що свідчить про цілеспрямований вплив експериментальних педагогічних умов на формування практичних умінь організації рефлексивної діяльності та розвиток здатності до професійної саморефлексії й саморегуляції.

Статистично значущі зміни за пізнавально-інформаційним критерієм підтверджують суттєве збагачення теоретичної обізнаності майбутніх учителів щодо сутності рефлексії, її психолого-педагогічних механізмів і методів розвитку в учнів початкової школи. Позитивна динаміка за спонукально-мотиваційним критерієм засвідчує трансформацію професійних мотивів і ціннісних орієнтацій студентів у напрямі усвідомленого прийняття рефлексії як значущого інструменту педагогічної діяльності.

Узагальнені результати статистичної перевірки підтверджують, що впроваджена система підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів забезпечила комплексний, системний і результативний вплив на всі структурні компоненти професійної готовності, що емпірично доводить її ефективність і наукову обґрунтованість.

ВИСНОВКИ

1. У дисертації визначено нормативну та законодавчу базу проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. Аналіз чинних освітніх документів засвідчує, що сучасне законодавство України створює належні правові та концептуальні передумови для реалізації цього завдання. Зокрема, положення Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту» та Закон України «Про повну загальну середню освіту» закріплюють компетентнісний підхід як методологічну основу освітнього процесу, наголошують на розвитку критичного мислення, здатності до самооцінювання, відповідальності та саморегуляції, що безпосередньо пов'язано з формуванням рефлексивних умінь учнів. Концепція «Нова українська школа» та Державний стандарт початкової освіти орієнтують освітній процес на особистісно орієнтоване та діяльнє навчання, педагогіку партнерства, формувальне оцінювання, розвиток наскрізних умінь, серед яких рефлексія розглядається як необхідна складова навчальної діяльності молодших школярів. Доведено, що нормативно-правова база не лише декларує необхідність розвитку рефлексії учнів початкової школи, а й визначає підготовку педагога до цієї діяльності як важливий компонент його професійної компетентності.

Розглянуто проблему підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів у контексті сучасних концептуальних моделей розвитку вищої освіти. Концептуально значущими визначено:

переорієнтацію педагогічної освіти від знаннєвої моделі до компетентнісно-гуманістичної; утвердження людиноцентричної та студентоцентрованої моделей, за яких студент є активним суб'єктом навчання; ціннісно-орієнтовану парадигму вищої освіти, що поєднує професійну підготовку з формуванням відповідальної особистості; а також рефлексивну модель розвитку вищої школи, у межах якої усвідомлення, самоаналіз і критичне переосмислення власної діяльності стають провідними механізмами професійного становлення.

2. Обґрунтовано авторську концепцію підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів як цілісну науково обґрунтовану систему, що інтегрує методологічний, теоретичний і технологічний концепти. Методологічний концепт визначає філософські та наукові засади дослідження і ґрунтується на комплексі взаємопов'язаних підходів: гуманістичному, системному, діяльнісному, особистісно орієнтованому, компетентнісному, технологічному, інтегративному, партисипативному, контекстному, синергетичному, акмеологічному, аксіологічному, рефлексивному, що забезпечують цілісне бачення проблеми. Теоретичний концепт розкриває сутність рефлексії як психолого-педагогічного феномена, особливості її розвитку в молодшому шкільному віці та специфіку професійної підготовки майбутнього вчителя. Його основу становлять ідеї розвивального та особистісно орієнтованого навчання, а також положення теорії змішаного навчання, що поєднує традиційні й дистанційні форми організації освітнього процесу. Технологічний концепт окреслює практичні шляхи реалізації підготовки майбутніх учителів і передбачає використання рефлексивно-діяльнісної технології, інтерактивних методів навчання, проектної та кейс-технології. Їх застосування сприяє формуванню професійної рефлексії студентів, розвитку здатності аналізувати педагогічні ситуації, проектувати освітній процес і створювати власні методичні розробки з розвитку рефлексії в початковій школі.

3. З'ясовано сутність рефлексії як психолого-педагогічного феномену та розкрити особливості її розвитку в молодшому шкільному віці. Рефлексія розглянута як психолого-педагогічний феномен у контексті розвитку особистості молодшого школяра. Доведено, що рефлексія є базовим психолого-педагогічний механізм розвитку особистості дитини, який забезпечує інтеграцію різних аспектів її досвіду в цілісну систему саморозуміння. У цьому контексті рефлексія виконує інтегративну функцію, поєднуючи пізнавальні досягнення з емоційним переживанням і регуляцією поведінки, що є необхідною умовою становлення цілісної, психологічно стійкої особистості. Разом із тим теоретичний аналіз засвідчив, що розвиток рефлексії не є автоматичним наслідком вікового зростання або самого факту навчання у школі. Він потребує цілеспрямованого педагогічного супроводу, який враховує вікові можливості дитини, індивідуальну варіативність розвитку та потенційні ризики надмірного або некоректного оцінювання.

4. Узагальнено стан розробленості проблеми підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів у вітчизняному й зарубіжному науковому дискурсі. Встановлено, що у вітчизняній психолого-

педагогічній науці сформовано достатньо розвинену теоретичну базу щодо осмислення професійної підготовки вчителя початкової школи як цілісного, багатовимірного процесу, зорієнтованого на формування педагогічної майстерності, професійної суб'єктності, здатності до саморегуляції, самоосвіти та безперервного професійного розвитку. У межах цього дискурсу рефлексія послідовно розглядається як професійно значуща категорія, внутрішній механізм осмислення діяльності та чинник якості педагогічних рішень. Доведено, що ключовим положенням зарубіжних досліджень є чітке розмежування рефлексивної підготовки вчителя та формування його здатності розвивати рефлексивні уміння школярів. Перша спрямована на становлення рефлексивного професіонала, здатного аналізувати власну педагогічну діяльність, приймати обґрунтовані рішення та здійснювати саморозвиток. Друга ж передбачає опанування вчителем педагогічних стратегій і механізмів, що дозволяють переводити рефлексію з рівня професійного самопостереження на рівень навчальної діяльності учнів.

5. Визначено структуру, критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів і розроблено методику її діагностики. Мотиваційно-ціннісний компонент визначає гуманістичну спрямованість професійної діяльності майбутнього вчителя та його усвідомлене ставлення до розвитку рефлексії як важливої умови особистісного зростання дитини. Він уточнюється через однойменний критерій та включає такі показники: стійкий інтерес до проблеми рефлексії молодших школярів; усвідомлення значущості рефлексії для розвитку особистості дитини; орієнтація на гуманістичні, суб'єкт-суб'єктні взаємини з учнями. Когнітивний компонент характеризує рівень засвоєння психолого-педагогічних і методичних знань, необхідних для науково обґрунтованого розуміння сутності рефлексії, її видів і вікових особливостей розвитку в молодшому шкільному віці. Розкривається через однойменний критерій з показниками: знання сутності й видів рефлексії (особистісна, інтелектуальна, комунікативна тощо) у молодших школярів; розуміння вікових можливостей розвитку рефлексії; володіння класифікаціями методів і прийомів її формування. Операційно-діяльнісний компонент відображає практичну здатність майбутнього вчителя реалізовувати рефлексивний підхід у педагогічній діяльності та розкривається через однойменний критерій з показниками: уміння планувати в уроці блоки/етапи рефлексії; використання різних форм рефлексивної діяльності (усна, письмова, ігрова, візуальна); здатність моделювати рефлексивні завдання, запитання, ситуації. Рефлексивно-особистісний компонент має метарівневий характер і виконує функцію внутрішнього регулятора професійної діяльності. Одинименний критерій включає такі показники: регулярне здійснення самоаналізу *conducted* занять; критичне осмислення власних педагогічних дій, готовність визнавати й виправляти помилки; прагнення до саморозвитку, самоосвіти з проблеми рефлексії.

На основі визначених критеріїв і показників окреслено три рівні готовності: високий (творчо-рефлексивний), середній (функціональний) і низький (репродуктивний). Високий рівень характеризується цілісною

інтеграцією всіх компонентів та сформованістю рефлексивної педагогічної позиції. Середній рівень відображає часткову узгодженість знань, мотивації та практичних умінь. Низький рівень засвідчує фрагментарність підготовки, недостатню сформованість компонентів і відсутність їх системної взаємодії.

Результати дослідження засвідчили, що на констатувальному етапі переважають середній і низький рівні готовності як в експериментальній, так і в контрольній групах. Високий рівень виявлено у незначній частини респондентів, що свідчить про фрагментарність і несистемність сформованих умінь та установок. Отримані дані підтверджують наявність потенціалу до розвитку досліджуваного феномену, однак засвідчують відсутність його цілісної інтеграції як стійкої професійної якості, що обґрунтовує необхідність подальшого формувального впливу.

6. Розроблено систему підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, яка постає як взаємопов'язана сукупність цільово-ціннісного, нормативно-організаційного, змістово-теоретичного, операційно-методичного, практико-рефлексивного та результативного компонентів. Цільово-ціннісний компонент визначає стратегічні орієнтири системи й ґрунтується на гуманістичній та демократичній парадигмі освіти. Він спрямовує підготовку на формування професійної позиції вчителя та визначає рефлексію як засіб розвитку суб'єктності молодшого школяра і водночас як власну професійну норму. Нормативно-організаційний компонент реалізується через структуру освітньо-професійних програм, що конкретизують вимоги державних стандартів і забезпечують інституційну впорядкованість підготовки. Змістово-теоретичний компонент становить інтелектуальне ядро системи, оскільки саме через зміст навчальних дисциплін відбувається формування професійного мислення, засвоєння наукових уявлень про сутність рефлексії та способи її розвитку в початковій школі. Операційно-методичний компонент забезпечує перехід від знань і цінностей до конкретних педагогічних дій, формуючи вміння проектувати та реалізовувати рефлексивно орієнтовану діяльність. Практико-рефлексивний компонент є інтегративним рівнем, на якому відбувається апробація та трансформація знань і умінь у реальну професійну здатність діяти. Результативний компонент фіксує сформованість цілісної професійної готовності системно й усвідомлено організовувати рефлексивну діяльність учнів.

Спроектовано модель системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. Механізм реалізації моделі ґрунтується на взаємодії функціональних блоків: цільово-ціннісного (визначає концептуальні орієнтири та визначає наукову логіку побудови підготовки), змістово-теоретичного (охоплює сукупність педагогічних умов), операційно-методичного (забезпечує реалізацію через методи, форми й засоби навчання), діагностичного (забезпечує оцінювання динаміки й зворотний зв'язок) та результативного (передбачає позитивну динаміку сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів). Їх узгоджена взаємодія формує замкнений педагогічний контур: цінності визначають мотивацію, зміст формує знання, діяльність забезпечує

практичні вміння, рефлексія сприяє самокорекції, а діагностика дає можливість коригувати процес підготовки.

7. Обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, котрі розглядаються як взаємопов'язана сукупність організаційних, змістових і технологічних детермінант, що створюють необхідний освітній контекст для трансформації теоретичних знань у внутрішньо прийнятні професійні переконання та дієві педагогічні вміння. Перша педагогічна умова – ціннісно-мотиваційна орієнтація професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів на розвиток рефлексії як базової якості особистості молодшого школяра, визначає аксіологічний вимір професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів та передбачає усвідомлення рефлексії як педагогічної цінності, що забезпечує становлення суб'єктності молодшого школяра, розвиток його здатності до осмислення власного досвіду, саморегуляції навчальної діяльності та формування відповідального ставлення до результатів власних дій. Друга педагогічна умова – створення рефлексивно насиченого освітньо-цифрового середовища професійної підготовки, котра постає як глибинна трансформація освітнього середовища, що змінює способи взаємодії, пізнання, оцінювання та професійної самоідентифікації педагога. Третя педагогічна умова – практико-орієнтований характер професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, котра постає закономірним етапом переходу від ціннісно-мотиваційного та середовищного забезпечення підготовки до формування операційно-діяльничої готовності як інтегративного результату професійного становлення.

8. Розроблено методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії учнів початкової школи, котре розглядалося як цілісна сукупність змістових модулів, форм організації навчання, інтерактивних технологій, цифрових ресурсів, діагностичних процедур і практико-орієнтованих завдань, спрямованих на поетапне формування у майбутніх учителів здатності проектувати, організовувати й аналізувати рефлексивну діяльність молодших школярів. Методичне забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії учнів початкової школи виступає практико-орієтованим механізмом реалізації розробленої сукупності педагогічних умов і створює необхідні передумови для досягнення позитивної динаміки сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

9. Експериментально перевірено ефективність системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. Зіставлення результатів констатувального та формувального етапів експерименту дозволяє зробити висновок про те, що впроваджена система підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів забезпечила комплексний, системний і результативний вплив на всі структурні компоненти професійної готовності, що емпірично доводить її ефективність і наукову обґрунтованість.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові публікації, які відображають основні наукові результати докторської дисертації

Статті у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

1. Михальченко Н. В. Складові готовності майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах*. 2025. № 98. С. 143-148. URL: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/98-2025>
2. Михальченко Н. В. Роль сімейного виховання в розвитку рефлексії молодших школярів. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 3(43). С. 1278-1288. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3\(43\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3(43))
3. Михальченко Н. В. Готовність майбутніх вчителів початкових класів до розвитку патріотичної рефлексії молодших школярів. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 7(15). С. 202-212. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-7\(15\)](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-7(15))
4. **Михальченко Н. В.**, Шапочка В. А. Професійна готовність вчителя початкових класів як детермінанта розвитку рефлексії молодших школярів. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 3(43). С. 1822-1834. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7\(47\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7(47))
5. Михальченко Н. В. Розвиток когнітивного компоненту рефлексії майбутніх вчителів початкових класів. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 8(54). С. 631-641. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8\(54\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8(54))
6. Михальченко Н. В. Ідентичність як важливий чинник підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії у дітей. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 8(49). С. 855-867. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-8\(49\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-8(49))
7. Михальченко Н. В. Менталітет і ментальність: складові професійної підготовки вчителів початкових класів до розвитку рефлексії у дітей. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 8(38). С. 1554-1569. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8\(38\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8(38))
8. Михальченко Н. В. Готовність майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії у дітей засобами українського фольклору. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 9(17). С. 239-252. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9\(17\)](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-9(17))
9. Михальченко Н. В. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії дітей в процесі організації навчальної діяльності. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 9(39). С. 1425-1438. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9\(39\)](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9(39))
10. Михальченко Н. В. Професійна підготовка майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії дітей шляхом мотивації до навчальної діяльності. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 9(55). С. 689-701. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-9\(55\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-9(55))

11. Михальченко Н. В. Психолого-педагогічна культура як складова готовності майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії учнів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2024. № 3(137). С. 526-536. DOI: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2024.03/526-536>

12. Михальченко Н. В. Теоретичні засади розвитку рефлексії особистості молодшого школяра: передумови та чинники. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 9(39). С. 1442-1456. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9\(39\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9(39))

13. Михальченко Н. В. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до роботи з батьками щодо розвитку патріотичної рефлексії дітей. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 10 (40). С. 1111-1123. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10\(40\)](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10(40))

14. Михальченко Н. В. Методична підготовка майбутнього вчителя початкових класів до реалізації програми розвитку рефлексії дітей. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2024. № 4(138). С. 558-571. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/10/михальченко.pdf>

15. Михальченко Н. В. Перспектива реалізації програми розвитку рефлексії молодших школярів в системі підготовки майбутнього вчителя початкових класів. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. 2025. № 220. С. 482-488. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-220-482-488>

16. Михальченко Н. В. Психолого-педагогічна характеристика сучасного вчителя початкових класів як складова готовності до розвитку рефлексії дітей. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. 2025. № 221. С. 231-235. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-221-231-235>

17. Михальченко Н. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів до розвитку рефлексії дітей: педагогічна рефлексія та ментальне здоров'я. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 11(57). С. 944-957. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11\(57\)-944-957](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11(57)-944-957)

18. Михальченко Н. В. Сучасний стан методичної підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії дітей. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 12 (20). С. 554-568. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12\(20\)-554-568](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12(20)-554-568)

19. Михальченко Н. В. Концепція підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 12(58). С. 1192-1205. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-12\(58\)-1192-1205](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-12(58)-1192-1205)

20. Михальченко Н. В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів: принципи навчання у вищій школі. *Наукові інновації та передові технології*. 2026. № 1(53). С. 1198-1211. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-1\(53\)-1198-1211](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-1(53)-1198-1211)

Статті у виданнях, що індексуються в міжнародних базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus:

21. Puhach S., Avramenko K., Michalchenko N., Chychuk A., Kuchai O., & Demchenko I. Formation of Specialists' Legal Competence in the System of Life Long Education. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. Vol. 13(4). Pp. 91-112. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.4/472> (Web of Science)

22. Chemonina L., Karabin O., Salyga N., **Mykhalchenko N.**, Kondratiuk S. Theoretical and methodological aspects of designing the content of pedagogical education. *Rio de Janeiro : Universidade Católica de Petrópolis*. 2023. Vol. 15(3). Pp. 347-359. URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/handle/123456789/1053> (Web of Science)

23. Levchenko N., Odarchenko V., Diatlova I., Kvitkin P., **Mykhalchenko N.** Technological features of implementing innovations in institutions of higher education. *Conhecimento & Diversidade*. 2023. Vol. 15(38). Pp. 383-400. DOI: <https://doi.org/10.18316/rcd.v15i38.11053> (Web of Science)

24. Susla N., Lesyk A., Popova O., **Mykhalchenko N.**, Koroliuk S., Tsyna A. Methodological approaches to stimulating innovative activity. *Conhecimento & Diversidade* (Rio De Janeiro, Brazil). 2024. Vol. 16 (42). Pp. 483-499. URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/handle/123456789/4850> (Web of Science)

25. Fabian M., Rabiichuk S., **Mykhalchenko N.**, Pavlushchenko N., Dzhurylo A., Soroka T. Pedagogical aspects of improving communication skills of university students. *Journal of Lifestyle and SDGs Review*. 2024. Vol. 4 (1). e01594. DOI: <https://doi.org/10.37497/2965-730X.SDGsReview.v4.n00.pe01594> (Scopus)

26. Kyrylenko N., Havrylo O., Romanyshyn R., **Mykhalchenko N.**, Koperlos R. The impact of pedagogical innovations on the development of the educational environment in the context of modern challenges. *Revista Conrado*. 2025. Vol. 21 (104). e4489. URL: <https://conrado.ucf.edu/cu/index.php/conrado/article/view/4489> (Web of Science)

Монографії:

27. Mykhalchenko N. V. Dynamics of reflection development in preschool and early primary school children. *Theoretical and methodological foundations of continuity in the educational process of preschool and primary education: monograph*. OPOLE: Academy of Applied Sciences Academy of Management and Administration in Opol, 2026. Pp. 7-35. URL: <https://share.google/8LqH0g7dWhyZ5urH4>

28. Михальченко Н. В. Ментальне здоров'я і рефлексія як чинники готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної взаємодії в умовах невизначеності. *Психосоціальний супровід особистості в складних життєвих обставинах: монографія* / В. І. Шахов та ін. Вінниця: ТОВ «Твори», 2025. С. 168-201.

Наукові публікації, які додатково відображають наукові результати докторської дисертації

Тези в матеріалах науково-практичних конференцій:

29. Михальченко Н. В. Роль вчителя у розвитку патріотичної рефлексії молодших школярів в умовах Нової української школи. *Нова українська школа: теорія і практика: матеріали Всеукраїнської конференції з проблем вищої освіти і науки* (м. Миколаїв, 23 жовтня 2019 р.). Методичний вісник кафедри початкової освіти / за заг. ред. С. І. Якименко. Миколаїв: СПД Румянцева, 2019. Вип. 10. С. 144-146.

30. Михальченко Н. В. Роль професійної культури викладача закладу вищої освіти у розвитку патріотичної рефлексії особистості студента. *Неформальна та*

інформальна освіта як ресурс розвитку особистості: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22 травня 2020 р.). К.: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2020. С. 77-81.

31. Михальченко Н. В. Роль ідей патріотичного виховання В. О. Сухомлинського в практиці роботи сучасного закладу дошкільної освіти. *Педагогічна толерантність як складова професіограми вчителя (актуалізація ідей В. О. Сухомлинського)*: збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Миколаїв, 24-25 вересня 2020 р.). Миколаїв, 2020. С. 44-48.

32. Михальченко Н. В. Патріотична рефлексія особистості та етнічна ідентичність. *Соціально-психологічні проблеми суспільства*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16-17 квітня 2021 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2021. С. 111-115.

33. **Михальченко Н. В.**, Марикіна А. В. Розвиток самоповаги у хлопчиків та дівчаток старшого дошкільного віку. *В. О. Сухомлинський і освіта ХХІ століття: соціальні, педагогічні та психологічні виміри*: збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Миколаїв, 23 вересня 2021 р.) / за ред. В. Д. Будака, Т. М. Степанової. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2021. С. 137-141.

34. **Михальченко Н. В.**, Степанова С. А. Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. *В. О. Сухомлинський і освіта ХХІ століття: соціальні, педагогічні та психологічні виміри*: збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Миколаїв, 23 вересня 2021 р.) / за ред. В. Д. Будака, Т. М. Степанової. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2021. С. 141-144.

35. **Михальченко Н. В.**, Трофимчук О. С. Розвиток саморегуляції поведінки дітей старшого дошкільного віку. *В. О. Сухомлинський і освіта ХХІ століття: соціальні, педагогічні та психологічні виміри*: збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Миколаїв, 23 вересня 2021 р.) / за ред. В. Д. Будака, Т. М. Степанової. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2021. С. 144-148.

36. Михальченко Н. В. Феномен рефлексії особистості молодшого школяра на етапі створення стандартів нового покоління. *Інноваційно-технологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи у закладі вищої освіти*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з проблем вищої освіти і науки (м. Миколаїв, 2 грудня 2021 р.). Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2021. С. 122-127.

37. Михальченко Н. В. Розвиток рефлексії молодших школярів на засадах науковопедагогічної спадщини вітчизняних учених. *Практико-орієнтований підхід до розвитку педагогічної та психологічної освіти в міждисциплінарному дискурсі*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 13 жовтня 2022 р.). Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2022. С. 136-140.

38. **Михальченко Н. В.**, Михальченко І. В. Аналіз розвитку самоповаги у дітей дошкільного віку. *Практико-орієнтований підхід до розвитку педагогічної та психологічної освіти в міждисциплінарному дискурсі*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 13 жовтня 2022 р.). Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2022. С. 134-136.

39. Гарей Л. В., **Михальченко Н. В.** Роль навчальної діяльності у розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Нова українська школа – середовище щасливого дитинства*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 лютого 2023 р.). Хмельницький: ПП «А. В. Царук», 2023. С. 65-67. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/12185/1/Шевців_Білецький.pdf

40. Крик Л. М., **Михальченко Н. В.** Розвиток гендерного стереотипу у дітей молодшого шкільного віку. *Нова українська школа – середовище щасливого дитинства*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 лютого 2023 р.). Хмельницький: ПП «А. В. Царук», 2023 р. С. 163-165. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/12185/1/Шевців_Білецький.pdf

41. Михальченко І. В., **Михальченко Н. В.** Розвиток світорозуміння у молодших школярів в умовах інтегрованого освітнього середовища. *Нова українська школа – середовище щасливого дитинства*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 лютого 2023 р.). Хмельницький: ПП «А. В. Царук», 2023. С. 209-212. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/12185/1/Шевців_Білецький.pdf

42. Михальченко Н. В. Розвиток патріотичної рефлексії у дітей молодшого шкільного віку. *Нова українська школа – середовище щасливого дитинства*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 лютого 2023 р.). Хмельницький: ПП «А. В. Царук», 2023. С. 212-214. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/12185/1/Шевців_Білецький.pdf

43. Мурза Н. В., **Михальченко Н. В.** Розвиток гендерного стереотипу у дітей молодшого шкільного віку. *Нова українська школа – середовище щасливого дитинства*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 лютого 2023 р.). Хмельницький: ПП «А. В. Царук», 2023. С. 219-223. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/12185/1/Шевців_Білецький.pdf

44. Пундак Н. Г., **Михальченко Н. В.** Гендерні особливості розвитку самоповаги у молодших школярів. *Нова українська школа – середовище щасливого дитинства*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 лютого 2023 р.). Хмельницький: ПП «А. В. Царук», 2023. С. 253-263.

URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/12185/1/Шевців_Білецький.pdf

45. Тетерва В. О., **Михальченко Н. В.** Гендерні особливості розвитку самоповаги у молодших школярів. *Нова українська школа – середовище щасливого дитинства*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 лютого 2023 р.). Хмельницький: ПП «А. В. Царук», 2023.

С. 293-293. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/12185/1/Шевців_Білецький.pdf

46. Михальченко Н. В. Патріотична рефлексія як механізм особистісного розвитку суб'єкта. *Соціально-психологічні ресурси особистості в екстремальних умовах*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 19 квітня 2024 р.). Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 184-187. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059480.pdf>

47. Михальченко Н. В. Розвиток патріотичної рефлексії особистості під впливом виховного ідеалу українського народу. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті*. [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 157-160. URL: <https://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/32cc8e09-7153-4ac6-af3b-c6c828a3b93f/content>

48. Михальченко Н. В. Роль психологічної культури викладача у розвитку рефлексії особистості корекційного педагога. *Сучасна логопедія: Інноваційні технології*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції / За заг. ред. В. А. Кисличенко. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2024. С. 117-122. URL: <http://mdu.edu.ua> <https://fif.nuos.edu.ua/?p=17965>

49. Михальченко Н. В. Професійна підготовка фахівців початкової освіти до розвитку рефлексії у молодших школярів. *Теоретико-методичні засади наступності в освітньому процесі дошкільної та початкової освіти*: збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 12 листопада 2024 р.). Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2024. С. 104-107. URL: <http://mdu.edu.ua> <http://mdu.edu.ua/?p=54892>

50. Михальченко Н. В. Підготовка вчителя до розвитку патріотичної рефлексії молодших школярів у контексті реалізації Концепції «Нова українська школа». *Використання технологій менеджменту якості в управлінні закладами освіти*: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 15 листопада 2024 р.) / Редколегія: І. М. Вітенко, Н. Р. Бабовал, Р. С. Брик, О. В. Городецька, Т. Г. Дідух. Тернопіль, 2024. С. 159-162. URL: <https://ippo.edu.te.ua/about/news/iii-vseukrainska-naukovo-praktichna-konferenciya-vikoristannya-tehnologij-menedzhmentu-yakosti-v-upravlinni-zakladami-osviti>

51. Михальченко Н. В. Професійний розвиток рефлексії особистості. *Актуальні питання розвитку освіти та управління освітніми закладами*: матер. II регіональної науково-практичної конференції молодих науковців (м. Херсон, 30 січня 2025 р.) / За ред. В. В. Кузьменка, О. В. Кохановської. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2025. С. 142-144. URL: <https://academy.ks.ua/?p=19650>

52. Михальченко Н. В. Професійна підготовка майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVIII: Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики*. [Ред.: Я. Гжесяк,

І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 151-154. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/73230/1/Розвиток%20сучасної%20освіти%20і%20науки_18_2025.pdf

53. Михальченко Н. В. Педагогічний аспект професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. *Інновації в суднобудуванні та океанотехніці*: матеріали XVI Міжнародної науково-технічної конференції (м. Миколаїв, 25-26 вересня 2025 р.). Миколаїв: Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, 2025. С. 1158-1161. URL: <https://nuos.edu.ua/wp-content/uploads/2025/10/Materiali-konferencii.pdf>

54. Михальченко Н. В. Ментальність як важливий чинник підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії у молодших школярів. *Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського в контексті професійної освіти: міждисциплінарний вимір*: матеріали III-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Миколаїв, 16-17 жовтня 2025 р.). Миколаїв: Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. 2025. С. 206-212. URL: https://nuos.edu.ua/wp-content/uploads/2025/10/Programa-konferencii-V.O.Suhomlinskogo_English.pdf

55. Криницька О. О., **Михальченко Н. В.** Психологічна підтримка осіб, які пережили травматичні події: комплексний аналіз методів, ефективності та факторів впливу. *Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського в контексті професійної освіти: міждисциплінарний вимір*: матеріали III-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Миколаїв, 16-17 жовтня 2025 р.). Миколаїв: Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. 2025. С. 181-186. URL: https://nuos.edu.ua/wp-content/uploads/2025/10/Programa-konferencii-V.O.Suhomlinskogo_English.pdf

56. Молчанова О. М., **Михальченко Н. В.** Роль педагогічної спрямованості вчителя початкових класів у розвитку особистості учня. *Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського в контексті професійної освіти: міждисциплінарний вимір*: матеріали III-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Миколаїв, 16-17 жовтня 2025 р.). Миколаїв: Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. 2025. С. 212-216. URL: https://nuos.edu.ua/wp-content/uploads/2025/10/Programa-konferencii-V.O.Suhomlinskogo_English.pdf

57. Пастушок О. Є., **Михальченко Н. В.** Історія повсякденності як складова сучасної історичної освіти. *Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського в контексті професійної освіти: міждисциплінарний вимір*: матеріали III-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Миколаїв, 16-17 жовтня 2025 р.). Миколаїв: Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. 2025. С. 216-222. URL:

https://nuos.edu.ua/wp-content/uploads/2025/10/Programa-konferencii-V.O.Suhomlinskogo_English.pdf

58. Михальченко Н. В. Теоретико-методичні засади розвитку рефлексії особистості молодшого школяра. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Том XIX: Людина, суспільство, історія: діалог у гуманітарному просторі / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 135-137. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/790c4846-6144-4e23-a7ca-978062787ab6>

59. Михальченко Н. В. Готовність майбутніх вчителів початкових класів до розвитку патріотичної рефлексії у дітей: ідентичність та ідентифікація. *Психолого-андрагогічний супровід розвитку педагога в умовах післявоєнного відновлення освітнього середовища: матеріали III-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Миколаїв, 20-30 жовтня 2025 р.). Миколаїв: Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. 2025. С. 119-124. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/70d2f692-996e-4ec1-9b5f-075c81ea32b8/content>

60. Михальченко Н. В. Професійна підготовка майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії дітей у контексті реалізації концепції «Нова українська школа». *Використання технологій менеджменту якості в управлінні закладами освіти: матеріали IV-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 7 листопада 2025 р.). Тернопіль: Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти. 2025. С. 144-147. URL: <https://ippo.edu.te.ua/scientific/zbirniki>

Інші видання:

61. Михальченко Н. В. Динаміка розвитку когнітивного складника патріотичної рефлексії особистості. *Збірник наукових праць Класичного приватного університету: Теорія і практика сучасної психології*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. № 1. Т. 2. С. 102-107.

62. Михальченко Н. В. Сутність когнітивного компонента патріотичної рефлексії особистості. *Науковий журнал з соціології та психології «Габітус»*. Видавничий дім «Гельветика», 2020. № 12. Т.2. С. 172-177.

63. Михальченко Н. В. Роль ідентифікації у розвитку патріотичної рефлексії особистості. *Danish Scientific Journal (DSJ)*. 2020. № 33. Т. 2. С. 47-51. URL: https://www.danish-journal.com/wp-content/uploads/2024/03/DSJ_33_2.pdf.

64. **Михальченко Н. В.**, Вдовиченко Р. П. Особливості психодіагностики патріотичної рефлексії особистості. *Danish Scientific Journal (DSJ)*. 2020. № 35. Т. 3. С. 66-70. URL: https://www.danish-journal.com/wp-content/uploads/2024/03/DSJ_35_3.pdf.

65. Вдовиченко Р. П., **Михальченко Н. В.** Деякі аспекти педагогічної системи Марії Монтесорі. Будапешт, Венгрія. *The scientific heritage*. 2020. № 47 Т. 3. С. 10-12. URL: <https://www.scientific-heritage.com/wp-content/uploads/2020/09/VOL-3-No-47-47-2020.pdf>.

66. Михальченко Н. В. Фактори розвитку патріотичної рефлексії особистості. *Danish Scientific Journal (DSJ)*. 2020. № 42. Т. 4. С. 46-49. URL: https://www.danish-journal.com/wp-content/uploads/2024/03/DSJ_42_4.pdf.

67. Вдовиченко Р. П., **Михальченко Н. В.** Підготовка майбутніх педагогів до виховання дітей дошкільного віку на засадах гуманістичних цінностей. *Danish Scientific Journal (DSJ)*. 2021. № 45. Т. 2. С. 10-14. URL: https://www.danish-journal.com/wp-content/uploads/2024/03/DSJ_45_2.pdf

68. **Михальченко Н. В.**, Вдовиченко Р. П. Роль виховання у розвитку патріотичної рефлексії особистості. *Budapest, Hungary. Magyar Tudományos Journal*. 2021. № 50. С. 43-47.

69. **Михальченко Н. В.**, Михальченко І. В. Роль менталітету у розвитку патріотичної рефлексії особистості. *Danish Scientific Journal (DSJ)*. 2021. № 46. Т. 3. С. 36-40. URL: https://www.danish-journal.com/wp-content/uploads/2024/03/DSJ_46_1.pdf.

70. Вдовиченко Р. П., **Михальченко Н. В.**, Шапочка К. А., Галицька Т. С., Сажина Т. Сюжетно-рольова гра як засіб виховання старших дошкільників. *Warszawa, Polska. Colloquium-journal*. 2021. № 27 (114). С. 10-13. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/solloquium-journal-27-114-2021>

71. Вдовиченко Р. П., **Михальченко Н. В.**, Шапочка К. А., Нагорна І. В., Трофимчук О. С. Особливості виховання патріотичних почуттів у дошкільників на засадах педагогічної спадщини Василя Сухомлинського. *Warszawa, Polska. Colloquium-journal*. 2021. № 27 (114). С. 13-17. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/solloquium-journal-27-114-2021>

72. Вдовиченко Р. П., **Михальченко Н. В.**, Шапочка К. А., Лоза Д. О., Марикіна А. В. Особливості формування ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку. *Warszawa, Polska. Colloquium-journal*. 2021. № 27 (114). С. 17-21. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/solloquium-journal-27-114-2021>

73. **Михальченко Н. В.**, Вдовиченко Р. П., Шапочка К. А., Степанова С. А., Михальченко І. В. Розвиток творчих здібностей особистості у ігровій діяльності. *Warszawa, Polska. Colloquium-Journal*. 2021. № 28 (115). С. 20-25. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/solloquium-journal-28-115-2021>

74. **Михальченко Н. В.**, Вдовиченко Р. П., Шапочка К. А., Марикіна А. В., Лоза Д. О. Самоповага особистості дошкільника як психологічна проблема. *Warszawa, Polska. Colloquium-Journal*. 2021. № 28 (115). С. 25-29. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/solloquium-journal-28-115-2021>

75. **Михальченко Н. В.**, Вдовиченко Р. П., Шапочка К. А., Трофімчук О. С., Каращук Ю. В. Детермінанти розвитку саморегуляції особистості дитини. *Warszawa, Polska. Colloquium-Journal*. 2021. № 28 (115). С. 29-33. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/solloquium-journal-28-115-2021>

76. Vdovychenko R., Shapochka K., **Mykhalchenko N.**, Pavluk A. National education of preschool children in sofia rusova pedagogy. *Warszawa, Polska. Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka*. 2021. № 70. С. 33-37.

77. Vdovychenko R., Shapochka K., **Mykhalchenko N.**, Shvets T. Pedagogical conditions for the formation of professional competences of future educator of preschool institution. *Warszawa, Polska. Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka*. 2021. № 70. С. 37-41.

78. Михальченко Н. В. Національно-патріотичне виховання в закладах дошкільної освіти: навчально-методичний посібник для дистанційного навчання. Миколаїв: СПД Румянцева Г.В., 2021. 150 с.

79. Михальченко Н. В. Психологія професійного вигорання: навчально-методичний посібник. Миколаїв: видавець Румянцева Г. В., 2022. 138 с. (ISBN 978-617-729-075-8)

80. Shapochka K., Vdovychenko R., **Mykhalchenko N.**, Kurchatova A. Pedagogical conditions of senior preschool age children acquaintance with the rules of safe behavior in the modern city. *Warszawa, Polska. Colloquium-Journal*. 2022. Część 2. № 5 (128). С. 20-22. URL: <https://colloquium-journal.org/wp-content/uploads/2022/05/Colloquium-journal-2022-128-2.pdf>

81. Шапочка К. А., Вдовиченко Р. П., **Михальченко Н. В.** Професійне вигорання педагогічних працівників. *Warszawa, Polska. Colloquium-Journal*. 2022. №32 (155). С. 15-19. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/colloquium-journal-32-155-2022>

82. **Михальченко Н. В.**, Шапочка К. А., Михальченко І. В. Роль виховання у розвитку патріотичної рефлексії дітей молодшого шкільного віку. *Warszawa, Polska. Colloquium-Journal*. 2022. № 33 (156). С. 37-41. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/colloquium-journal-33-156-2022>

83. Kubitskyi S., Domina V., **Mykhalchenko N.**, Terenko O., Mironets L., Kanishevskaya L., Marszałek L. Modern Paradigm of Organization of the Management Mechanism by Innovative Development in Higher Education Institutions. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. № 22(11). Pp. 141-148. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202211/20221120.pdf

84. Шапочка К. А., Вдовиченко Р. П., **Михальченко Н. В.** Розвиток пізнавальної активності молодших школярів за педагогічними ідеями О. Савченко. *Warszawa, Polska. Colloquium-Journal*. 2023. Część 1. № 4 (163). С. 32-35. URL: <https://colloquium-journal.org/en/journal/colloquium-journal-4-163-2023>

85. **Михальченко Н. В.**, Шапочка К. А., Михальченко І. В. Роль сім'ї в розвитку рефлексії молодших школярів. *Warszawa, Polska. Colloquium-Journal*. 2023. Część 1. №12 (171). С. 30-34. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/colloquium-journal-12-171-2023>

86. Михальченко Н. В. Роль вчителя початкової освіти у розвитку патріотичної рефлексії дітей молодшого шкільного віку. *Освіта XXI століття: теорія і практика в контексті гуманізму Василя Сухомлинського* : колективна монографія / за заг. ред. С. І. Якименко. Миколаїв: Іліон, 2023. С. 139-165.

87. Михальченко Н. В. Рефлексія молодшого школяра: навчально-методичний посібник для змішаного навчання. Частина 1. Миколаїв: видавець Румянцева Г. В., 2023. 120 с.

88. Михальченко Н. В. Складові рівнів розвитку патріотичної рефлексії особистості. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Том 12: Виклики та можливості науки та освіти у контексті сучасних трендів [колективна монографія] / Наукова редакція: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт,

2024. С. 144-156. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/0eeb20b3-cd9e-4903-98ab-4bd8f286a49a>

89. Шапочка К. А., **Михальченко Н. В.**, Шапочка В. А. Супервізія – професійна підтримка в інклюзивній освіті. *Warszawa, Polska. Colloquium-journal*. 2024. Część 1. №32 (225). С. 55-57. URL: <https://colloquium-journal.org/wp-content/uploads/2024/12/Colloquium-journal-2024-225-1.pdf>

90. Михальченко Н. В. Рефлексія молодшого школяра: навчально-методичний посібник для змішаного навчання. Частина 2. Миколаїв: видавець Румянцева Г. В., 2024. 132 с.

91. Михальченко Н. В. Рефлексія молодшого школяра: навчально-методичний посібник для змішаного навчання. Частина 3. Миколаїв: видавець Румянцева Г. В., 2024. 132 с.

92. Михальченко Н. В. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів засобами української символіки. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Том 13: Інновації в освіті та науці: трансформація підходів і технологій [колективна монографія] / Наукова редакція: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 168-178. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/74884dd9-0db1-4c75-b686-2bf36628ce42>.

93. **Михальченко Н. В.**, Михальченко І. В. Аналіз чинників розвитку рефлексії особистості в сім'ї. *Warszawa, Polska. Colloquium-Journal*. 2025. № 39 (232). С. 36-40. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/colloquium-journal-39-232-2025/>.

94. **Михальченко Н. В.**, Михальченко І. В. Професійне вигорання педагога в умовах невизначеності: ментальне здоров'я і рефлексія. *Warszawa, Polska. Colloquium-Journal*. 2025. № 68 (261). С. 80-85. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/colloquium-journal-67-260-2025-2>

95. Михальченко Н. В. Готовність майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. *Початкова освіта: сучасні перспективи розвитку*: матеріали з проблем початкової освіти, вищої освіти і науки (м. Миколаїв, 2025 р.). Методичний вісник кафедри початкової освіти / за заг. ред. д.пед.н., проф. С. І. Якименко. Миколаїв: Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, 2025. Випуск 14. С. 72-76.

96. **Михальченко Н. В.**, Михальченко І. В. Симптоми професійного вигорання педагогів та фахівців. *Гуманітарний вісник НУК: збірник наукових праць*. Миколаїв: Іліон. 2025. Випуск 18. С. 157-165. URL: <http://hvnu.com.ua>.

97. Михальченко Н. В. Складові готовності майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії учнів в умовах інклюзивного навчання. *Гуманітарний вісник НУК: збірник наукових праць*. Випуск 18. Миколаїв : Іліон, 2025. С. 143-150. URL: <http://hvnu.com.ua>.

98. **Михальченко Н. В.**, Молчанова О. М. Готовність майбутніх вчителів початкових класів до організації навчальної діяльності молодших школярів. *Гуманітарний вісник НУК: збірник наукових праць*. Випуск 18. Миколаїв: Іліон, 2025. С. 354-362. URL: <http://hvnu.com.ua>.

99. **Михальченко Н. В.**, Криницька О. О. Психологічна підтримка осіб, які пережили травматичні події: комплексний аналіз методів, ефективності та факторів впливу. *Гуманітарний вісник НУК: збірник наукових праць*. Миколаїв: Ліон, 2025. Випуск 18. С. 150-157. URL: <http://hvnuk.com.ua>

100. **Михальченко Н.**, Шапочка В. Технологія спільного викладання в забезпеченні супроводу дитини з особливими освітніми потребами. *Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал: Інклюзивне навчання*. 2025. Том 107. № 4. С. 84-91. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.4.2025.07>

101. Михальченко Н. В. Педагогічна психологія: навчальний посібник. Миколаїв: СПД Румянцева Г. В., 2025. 132 с.

102. Михальченко Н. В. Рефлексія у спілкуванні та професійне вигорання під час війни: поради для вчителів: посібник. Миколаїв: ГО «Асоціація випускників НУК імені адмірала Макарова», UNICEF для кожної дитини, 2025.

103. Шапочка К. А., Прасол Д. В., **Михальченко Н. В.** Інклюзивна освіта: стратегії, виклики та професійна підтримка: навчально-методичний посібник. Миколаїв: ГО «Асоціація випускників НУК імені адмірала Макарова», UNICEF, 2025. 215 с.

АНОТАЦІЯ

Михальченко Н. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. Кропивницький, 2026.

У дисертації науково обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено ефективність системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

Розглянуто проблему підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів у контексті сучасних концептуальних моделей розвитку вищої освіти.

Обґрунтовано авторську концепцію підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів як цілісну науково обґрунтовану систему, що інтегрує методологічний, теоретичний і технологічний концепти. Їх застосування сприяє формуванню професійної рефлексії студентів, розвитку здатності аналізувати педагогічні ситуації, проєктувати освітній процес і створювати власні методичні розробки з розвитку рефлексії в початковій школі.

Здійснено аналіз сучасного вітчизняного наукового дискурсу з проблеми підготовки майбутнього вчителя початкових класів до розвитку рефлексії, котрий дозволив зробити низку узагальнювальних висновків. Встановлено, що у вітчизняній психолого-педагогічній науці сформовано достатньо розвинену теоретичну базу щодо осмислення професійної підготовки вчителя початкової школи як цілісного, багатовимірного процесу, зорієнтованого на формування

педагогічної майстерності, професійної суб'єктності, здатності до саморегуляції, самоосвіти та безперервного професійного розвитку. У межах цього дискурсу рефлексія послідовно розглядається як професійно значуща категорія, внутрішній механізм осмислення діяльності та чинник якості педагогічних рішень.

Розглянуто зарубіжні наукові підходи та досвід підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексивних умінь школярів. Доведено, що ключовим положенням зарубіжних досліджень є чітке розмежування рефлексивної підготовки вчителя та формування його здатності розвивати рефлексивні уміння школярів. У зарубіжному дискурсі наголошується, що наявність у вчителя розвиненої рефлексивності не гарантує автоматично його готовності формувати рефлексивні уміння школярів, оскільки останнє потребує окремого педагогічного дизайну та спеціально сформованих умінь.

У роботі здійснено комплексну діагностику рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, визначено структуру цієї готовності, обґрунтовано систему критеріїв (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-особистісний), показників і рівнів (високий (творчо-рефлексивний), середній (функціональний) і низький (репродуктивний)) її сформованості, а також розроблено відповідний діагностичний інструментарій.

У дисертації розроблено цілісну систему підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, що постає як взаємопов'язана сукупність цільово-ціннісного, нормативно-організаційного, змістово-теоретичного, операційно-методичного, практико-рефлексивного та результативного компонентів.

Спроектовано модель системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. Механізм реалізації моделі ґрунтується на взаємодії функціональних блоків: цільово-ціннісного (визначає концептуальні орієнтири та визначає наукову логіку побудови підготовки), змістово-теоретичного (охоплює сукупність педагогічних умов), операційно-методичного (забезпечує реалізацію через методи, форми й засоби навчання), діагностичного (забезпечує оцінювання динаміки й зворотний зв'язок) та результативного (передбачає позитивну динаміку сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів).

Обґрунтовано педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів (ціннісно-мотиваційна орієнтація професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів на розвиток рефлексії як базової якості особистості молодшого школяра; створення рефлексивно насиченого освітньо-цифрового середовища професійної підготовки; практико-орієнтований характер професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів).

Розроблено методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії учнів початкової школи, котре розглядалося як цілісна сукупність змістових модулів, форм організації навчання, інтерактивних

технологій, цифрових ресурсів, діагностичних процедур і практико-орієнтованих завдань, спрямованих на поетапне формування у майбутніх учителів здатності проєктувати, організовувати й аналізувати рефлексивну діяльність молодших школярів.

Отримані результати засвідчили ефективність запропонованої системи підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів та педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів.

Ключові слова: рефлексія, молодші школярі, рефлексивні уміння молодших школярів, готовність майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, професійна підготовки майбутніх вчителів початкової школи до розвитку рефлексії молодших школярів.

ABSTRACT

Mykhalchenko N. V. Theoretical and methodological principles of training future primary school teachers to develop the reflection of younger schoolchildren. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences on the specialty 13.00.04 – theory and methodology of professional education. Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University. Kropyvnytskyi, 2026.

The dissertation scientifically substantiates, develops, and experimentally tests the effectiveness of a system for training future primary school teachers to develop the reflection of younger schoolchildren.

The dissertation identifies the regulatory and legislative framework underpinning the issue of preparing future primary school teachers to foster reflection in younger school students. An analysis of current educational documents demonstrates that contemporary Ukrainian legislation provides appropriate legal and conceptual preconditions for addressing this task. In particular, the provisions of the Laws of Ukraine “On Education,” “On Higher Education,” and “On Complete General Secondary Education” enshrine the competency-based approach as the methodological foundation of the educational process and emphasize the development of critical thinking, self-assessment, responsibility, and self-regulation, which are directly related to the formation of students’ reflective skills.

The Concept of the “New Ukrainian School” and the State Standard of Primary Education orient the educational process toward learner-centered and activity-based instruction, partnership pedagogy, formative assessment, and the development of cross-cutting competencies, among which reflection is regarded as an essential component of primary school students’ learning activity. It has been substantiated that the regulatory framework not only proclaims the necessity of developing reflection in primary school students but also defines teacher preparation for this activity as a significant component of professional competence.

The dissertation a comprehensive concept for preparing future primary school teachers to foster reflection in younger students has been substantiated as an integrative unity of methodological, theoretical, and technological dimensions; a

system for preparing future primary school teachers to foster reflection has been developed and theoretically modeled, structured according to target-value, regulatory-organizational, content-theoretical, operational-methodological, practical-reflective, and outcome components; a model of the system of training future teachers for the development of reflection in younger schoolchildren has been designed, which ensures the integration of the goal-value, content-theoretical, operational-methodical, diagnostic and effective blocks; pedagogical conditions for the effective preparation of future primary school teachers to foster reflection have been identified and theoretically substantiated, including: value-motivational orientation of professional preparation toward reflection as a fundamental quality of primary school students' personality; the creation of a reflection-enriched digital learning environment; and a practice-oriented approach to professional preparation; a system of criteria, indicators, and levels of readiness of future teachers to foster reflection has been developed (motivational-value, cognitive, operational-activity, and reflective-personal criteria), along with a corresponding diagnostic methodology; the effectiveness of the proposed training system and its methodological support for developing future teachers' readiness to foster reflection in primary education has been experimentally validated.

The results of the experimental study were analyzed, synthesized, and interpreted. A comparison of the findings from the diagnostic (ascertaining) and formative stages indicates that the implemented system for preparing future teachers to foster reflection in primary school students ensured comprehensive positive dynamics across all readiness criteria.

The most substantial improvements were observed in the experimental group (EG), whereas changes in the control group (CG) were fragmented and less pronounced.

Thus, the aggregated results of the statistical analysis confirm that the implemented system for preparing future teachers to foster reflection in primary school students exerted a comprehensive, systematic, and effective impact on all structural components of professional readiness, thereby empirically substantiating its effectiveness and theoretical soundness.

Keywords: reflection, younger schoolchildren, reflective skills of younger schoolchildren, readiness of future teachers elementary grades to develop reflection of younger schoolchildren, professional training; of future primary school teachers to develop reflection of younger schoolchildren.

Підписано до друку 05.06.2026. Формат 60x84 ¹/₁₆. Зам. № 736.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. др. арк. 1,9. Тираж 100.

ВІДДРУКОВАНО: ФОП Піскова М.А.
м. Кропивницький, вул. Тараса Карпи, 17–11.
СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 2444000000027816 від 18.08.2016.